

Лесь Мартович

Забобон

Повість

Електронна бібліотека української літератури
KIUC

Леся Мартович. *Забобон*. Повість. 1911 р.

Набір: Орест Стадник

Електронне форматування: Юлія Косаренко

Текст звірено із виданням: Бібліотека української класики “Дніпро”. Київ, Видавництво художньої літератури “Дніпро”, 1985.

© Канадський Інститут Українських Студій

Забобон

Повість

I

Якби зломилася колесо, то панотець уже би дав добру науку Йванові, як шанувати прикази господаря! Уже навіть прилагодив собі цілу промову на той випадок. Упирив би в Івана, що він їхав через ліс навмисне на те, аби поломити віз. (Панотець любив послугуватися словом “навмисне”). А треба буцім йому було поламаного воза з двох причин. Перша причина, що Йванові не хочеться їхати до міста, волить дома валятися. Друга причина, що має намір викрасти поламаний віз для своєї жінки на топливо.

Є такі люди, щасливі в бога, що для них сповняються іноді найтайніші задушевні бажання. Мабуть, із таких людей та був наш панотець. Бо коли з’їздили в лісі з гори, вдарилося колесо на скруті до сухого пня, а віз перевернувся. Упав Іван зараз біля воза, банка на нафту полетіла далі, а панотець найдалше. Та хоч колесо не зломилось, але зате панотець потовк собі праву ногу. У нозі мав великий біль. Отже, тішився. Чувся переможцем, бо перемиг свого наймита хоч раз. Тепер мав його за що сварити. Підвівся, сів, зловив руками болючу ногу та й стогнав. Стогнав і охав, аж гомін лісом котився:

— Ой, забив мене! Забив мене на смерть! Зломив ногу на прах! А то все наробив непослух. Тепер маєш! О-ой, рушитися не можу, так болить! Ані до міста їхати, ані додому вертати. Таки отут маю вмерти!

Сидів недалеко сухого пня, такий маленький, як в’язаночка сіна, та й, приповідуючи, гойдався. Капелюх лежав оддалік, а з голови зсунулася гиря та й через те зяснила лисина, як сніг, біла. Він її завсіди закривав, бо запускав над лівим вухом довге волосся та й розчісував його через усю лисину.

Упадком та зойком панотця так Іван перелякався, що зовсім затеряв пам’ять. Стояв над панотцем і не знав, що діяти? Панотець уважав це за добру нагоду до нової сварки:

— То ти стоїш? Тобі худоба не в голові? Нехай калічить, нібито його щось коштує?!

Іван скочив зараз до коней. Та-бо й зіправди, з дива не могло йому зійти, як він міг за них забути? Ігі! Адже він дбав за кіньми завсіди більше, як за панотцем і за його цілою родиною. Обізднів коні, їм не хибувало нічого. Тож Іван мав намір усю вину за цю пригоду звалити на них. Особливо на підручну, бо вона ніколи не держиться дороги. Опісля переконався сам та й намагався переконати панотця, що винен сухий пень. А саме не так пень, як той дідько, що його висадив тут на самім скруті. Очевидно, супроти неприязної панотцевої постави не зважився Йван передати йому таки так навманці своїх здогадів, хто провинився в такій ненадійній перерві їх їзди. Але впевнював про це панотця подалеки, проклинаючи насамперед коні, потім пень, а вкінці того дідька, що обібрався садівником сухих пнів.

Отже не вдалося Йванові змінити панотцевої думки! Він таки доказував завзято, що винуватці тут є два: Іван — перший, його ж непослух — другий. Бо ще якби не наповідав Іванові дома їхати гостинцем, то було б якесь виправдання. А так нема ніякого. І доказував свій погляд так докладно, що й стогнати забув. Це ж узяв Іван за признаку, що панотцеві полегшало. Тому злагодив віз та й обережно пригадав, що час би їхати до міста.

Одним словом роз’яснив Іван панотцеві все. Тепер же він буцім знає, для чого Йван — наперекір панотцеві — поїхав через ліс. Ніщо інше, як тільки мав гадку забити в лісі панотця. Видко, діло наважив іще дома. Коли ж тепер видить, що це йому не вдалося, то забаг іще протрясти панотця до міста, бо гадає, що в такій далекій дорозі та ще, либонь, дух із нього випре.

Таке неоправдане підозріння та вразило Йвана в саме серце дуже боляче. Отже не обзивався. Мав таке переконання, що як уже раз стався винуватцем, то вже однаково, чи поповнив усі вчинки, чи лиш деякі. Досить того, що має відбирати ганьбу, а за що саме, то байдуже. Де б він так іншим разом стерпів панотцеві?! А тепер мусив. Годив, як малій дитині. Лишень зважився сказати, що як не до міста, то їхати б їм додому.

— Ані гадки! — заперечив панотець. — Не доїду й додому: умру на возі без сповіді. А тут хоч висповідуюся. Скочиш зараз до Опеньковець по панотця, нехай приїдуть мене висповідати.

Хоч така справа, як сповідь умираючого, є нагла, то все-таки ані панотець не достоював того, аби Йван “скакав” по сповідника, ані Йван сам не дуже розгонився до того “скоку”. Вони оба знали, що панотець повередує ще трохи та й поїде. Але вередував, бо мав право: він же переможець, а Йван винуватець.

Цього часу, що, значить, уже будуть їхати, діждались незабавки оба. Тепер, одначе, заходила, на думку панотця, нова небезпека. Як Іван висаджуватиме панотця на віз, то допевне схоче випустити його з рук: навмисне, аби його забити. Бо коли вже наважився на панотцеве здоров’я, то так легко не попуститья такої доброї до лихого вчинку нагоди. Хіба заждуть, аж надійде чужий чоловік, бо при нім ачей Іван не важиться вбивати. Але такий чоловік не нагодився, тож треба було доконче здатися на ласку ворога-вбийника.

Отець Матчук хоч кругленький, та був невеличкий. Через те такий сильний хлоп, як Іван, та висадив його на віз так хутко, що ніколи було й охнути. Та й не диво, бо Йван носив на ногах такі чоботи тяжкі, що переважили би будь-якого панотця. Величезні! Здавалося, буцім одного чобота є що двигати сильному хлопові. Та й убути їх — треба було чимало спотребувати сили. Бо хоч голови в тих чобіт великі, то халяви чим угору, тим вужчі. Щоби таку велику ногу та й такі великі онучі, відповідні, розуміється, проти чобота, пропхати крізь горішній отвір халяви, то треба було добре попертися. Коли ж не горе було ногам двигати такі чоботи, то й рукам не прийшлося тяжко висадити на віз панотця. А руки в Івана дужі, бо він зашанований. Роботою ніколи не надсаджувався; робив, коли хотів та й як хотів. Докорити ж йому за те навіть їмость не важилася, бо він був ненависний та й завсіди чогось лютий. Позирав спідлоба непевним оком, готовий кожної хвили погано залясти. Подобав на того вола, що коле. Буцім спокійно пасеться, а на кожного прохожого фукне й рогом замахнеться. Вже сам зовнішній вид Іванів показував на його вдачу. Хлоп не старий, може, сорокалітній, ходив заєдно похнюплений, неначе те широке, спасене його карчило гнуло йому голову в долину. Довгий чорний волос на голові розкуйовданий, трохи не ковтунуватий, бо Йван розчісував його лиш пальцями. Червоні лиця надуті, очі все підпухлі, блискали час до часу з-під чорних, посередині зрослих брів, жовтими вогниками. Найхутше впадало всякому в очі його грубе карчило, порепане, горошкувате. Ростом середній, трохи більший від панотця, а будовою кріпкий. Кожний рух його тіла так і промовляв: уступись, бо вдарю.

За такі легкі переносини з землі на віз та буцім панотцева вдяка наустила його звідатись у Івана, чи хоч він уцілові їде? Направду ж кортіло дуже панотця допевнитися, що й Іван за кару потовкся порядно. Недурно ж так присмирнів по цій пригоді!

— Пусте! — відповів Іван, здержуючи коні, аби не бігли, бо вони, собача віра, як лиш помітили, що вертають домів, то рвалися до побігу, начеби почули вогонь під животами. — Пусте! — сказав ще раз Іван.

Отже трохи згодом признався, що гепнув головою до якогось відземка, немов довбнею. Ще й дотепер голова розскакується, а в вухах шумить, як у вулику. Але це пусте, бо як у мужика руки до роботи здорові, то про голову байдуже.

— Позаяк то робота, як голова болить, — заговорив панотець сумно.

Був збитий з пантелику тим, що Йван таки не відібрав по заслугі належної кари. Коби так був

руку звихнув! Тото ж би було за що сварити, що праця, бач, марнується, а робити нема кому!

Але заки доїхали додому, то панотець вигадав ще одну притику, щоби картати Йвана. Він же через Івана та, мабуть, стратить гроші. Та де “мабуть”? Стратить їх допевне. Адже сьогодні їхав до податкового уряду по місячну платню. Ледве чи її вже відбере, бо чує по собі, що так борзо не виходиться з цього. Коли ж промине реченець до виплати, то минуться й його гроші. Треба буде цілим домом із голоду погибати.

— Ну, нехай подужаю! Як відріжуть лікарі ногу, то ще б якось на кулі ходив. Але ж бо за той час умру з голоду. Чи від цього чи від того, а смерть мусить бути!

Аж підносило його на возі, аж солодко робилося коло серця від того, що таке прибаг. Сам себе переконав про таке нещастя, що повинно його навідати ось-ось. Тож гіркий смуток наліг йому на душу. Для того зачав Іванові докоряти:

— Та й що я тобі заподіяв лихого? За що ти мене так зіпсував?! Чи це твоя подяка за моє добре серце? Я ж тобі завжди годив як тій болячці.

Іван на це пробурмотів під носом:

— Панотець щось так, гей дитина.

Отже-таки ці докори впекли його до живого. Він почувався тепер до знаку так, як той бугай, що розгонить звичайно рогами десять мужиків одним махом. Але надбіжить маленький його пастушок, чвяхне батіжком, а бугай озьме хвіст поміж ноги та й послухно вертається до стайні. Отакий слухняний став Іван супроти панотця. Правда, він не вірив ані в голодну загибель, ані в утрату ноги, так же про виплату думав, що хто знає, чи не правда. Чорт їх може збагнути, яка постанова по тих урядах. Відки саме беруться гроші в податковім уряді для панотців, то Йван допевне не знав, бо такі ніколи над тим не пригадувався. Але тепер під напором слів панотця повиділось йому, що хто знає, чи такі гроші не родяться кожного першого дня в місяці в податковім уряді, як гриби по дощеві. Коли ж їх не відібрати в реченці, то вони в’януть і пропадають. Облітають, наче лист із дерева. А ще до того гроші — велике слово! Кортіло Йвана випитатися про це в панотця докладніше, чи не вдалося б якось відвернути це лихо. Але дав спокій. Нехай ця нещаслива пригода трохи забудеться. Треба цей раз потерпіти. Так думав Іван. Отже, помилявся. Бо не такий це панотець та й не така його вдача, щоби так хутко забувати таку приключку.

Бо треба знати, що вже від двох літ не зазнав о. Матчук ніякої життєвої переміни. Від того часу, коли його син, Славко, здав третій правничий іспит. Це був останній день панотцевої радості та взагалі переміни в його житті. Відтоді через цілих два роки, oprіч нудьги, не зазнав інакшої забави. Навіть на храму, коли приїздило до нього кілька товаришів, то й тоді було йому скучно. Хоч, показуючи Славкові свідоцтва, трохи відживав, то зараз за хвилю розбирала його нудьга, дожидаючи, коли вже раз ті гості роз’їдуться, аби він міг лягти по обіді.

З нудьги заходив іноді поміж робітників сваритися, що зле роблять. Але Йван нагонив його. Казав-таки без обиняків: “Ідіть, панотче, додому спати. Ви лиш забавляєте робітників. Якраз причепитесь до такого, що найліпше робить”.

Не раз, бувало, також з нудьги, хотів відібрати в свої руки заряд цілої господарки. Тоді йшов просто до стайні та й наказував Іванові, що на тій і на тій ниві має посіяти пшеницю. Іван витріщав очі та й дивувався, буцім не розумів, чого від нього хочать. Опісля стискав плечима та й усміхався. Він уже давно посіяв пшеницю! Але на іншій ниві. На тій, що панотець каже, не знати, чи й гречка уродиться. Там набезпечне треба буде на рік посіяти лубин та приорати під жито.

Після кожної такої невдачі панотець соромився та й відходив.

Але такий сором йому не вадив. Мав натуру борзо забувати те, що йому немиле. Доля обібрала собі його пестієм. Мав усе готове їсти й пити, нічим не журився. Дочку віддав заміж за панотця, а наймолодший син оце перед двома роками здав останній іспит правничий. Спливала

на панотця благодать з усіх боків. Через те тривала на душі його погода, а на тілі здоров'я. Було йому шістдесят і вісім літ, отже подобав на далеко молодшого. Трохи товстенький, а з тої причини не мав на обличчю старечих морщин. Та ще додавали йому молодості низький ріст, голене обличчя, червоні лиця та й те, що вмів закривати лисину. Темно-жовта гиря, проткана сивими волосками, не застелювала, правда, докладно лисини, так що всякий завважав її доразу, але проте однако інакше вражіння робить на глядача сама лиш думка про лисину, а інакше жива лисина, що блищить снігом.

Коли б не та скажена нудьга, то ледве чи вдалося б найти в нашім краю щасливішої людини від о. Матчука. Він просто не мав до чого взятися. Парафія Вороничі маленька, душпастирство не вимагало багато труду. Господарку провадив Іван і в простацький спосіб не дозволяв панотцеві мішатися до неї. Дійшло до цього непомітно, поступенно, так що панотцеві навіть не спало на думку, що може бути інакше. Найбільше провинилася в цій справі нещаслива прикмета кожної господарки. Як звісно, всяка господарка має те до себе, що складається з двох частин. Одна частина — старунок, а друга — пожиткування. Панотець же, пестій долі, був прихильником другої частини, а ворогом першої; любив пожиткувати, та не хотів старати. Жінка о. Матчука журилася тим, бо виділа в кухні, що пожиткування слабне, коли старунок не дописує. З тої причини докоряла мужеві, а потім і сварила. Але панотець мав ту добру натуру, що хутко забував те, що йому немиле. Тож не було іншої ради для їмості, як тільки взятися самій до господарки. А що вона на тім не розумілася, то приймала старших наймитів. Кождий із них вироблював собі поволі незалежне становище та й передавав його наслідникові. Так дійшло аж до Йвана, що своєю неподатністю освободився від усякого авторитету.

Панотець його ненавидів, а він так само панотця. Один одному заважав. Але нікому з них не прийшло на думку розлучитися. Розлука з панотцем була би для Івана великою недогодою, бо служба легка, а опріч платні, мав іще всілякі обривки: одні виносив уднину, другі ж темної нічки, як ніхто не бачив. Крадіж наймита в панотця не вважалася поганим ділом, бо кождий наймит, що ставав на службу, знав дуже докладно, кільки його попередник мав приходу з того промислу. Той прихід учислював собі згори та після того жадав доплати готівкою. Ці обривки зодягали й годували наймита з цілою його родиною, а доплату, котрий дбайливий, та міг складати. Іван мав хатчину та кусник городця, жінку, корову та п'ятеро дітей. Дві найстарші дочки служили вже в місті, а троє молодших — два хлопці й дівчинка — сиділи дома. Але контингент п'ятеро дітей ніколи в Івана не зменшувався, бо як тільки збувся котрої дитини з дому, то приймав на її місце чужу дитину на вдержання. А саме: або від тих дівчат, що приводили на світ нешлюбні діти, самі ж ішли до міста в мамки, або діставав із міста від усяких посередничок такі діти, що про їх рід не міг навіть догадатися. Для того ця служба в панотця була для Івана дуже догідна, бо не міг ніде інде стільки заробити, аби вигодувати таку челядь.

Панотцеві ж було все одно, котрий саме наймит служитиме в нього. Отже, не приходило йому ніколи на думку нагнати Івана, хоч ненавидів його. Він привик до того вже здавна, що такі справи полагоджує його жінка. Навіть не знав, у який то спосіб відряджають люди наймитів. Він би, зрештою, погодився з Іваном, коли б Іван умів хоч удавати, що вважає панотця господарем. Але Іван не вмів навіть ласкаво промовити до нікого. А ще мав такий завзяток, що навіть на випадок утрати служби не стерпів нікому. Подобав на ту потайну собаку, що перше вкусить, заки гавкне.

Отакі причини, опріч сварливої вдачі, спонукали панотця до того, щоб постановив собі користати з сьогоднішньої приклучки якнайдовше, аби дошкулити Іванові якомога найдужче. Був певний, що обстане ще за ним їмость. Вона, може, ще ліпше досолить Іванові від панотця. А її сварка мала неабияке значення, бо їмость заживала поваги в служби. Це ж була особа, що дійсно займалася домашнім господарством.

Та панотець гірко промахнувся, надіючись, що їмость картатиме Йвана з таким самим

завзятком, як він. Вона доразу пізнала, що панотець не потерпів ніякого каліцтва. Він сам переконав її про це. Бо хоч спочатку вдавав болі, то опісля, нарікаючи на Йвана, так забувся, що не лиш перестав постогнувати, але ще, на своє лихо, вискочив сам з воза... Правда, зараз отямився та й зловився рукою за драбину від воза, щоби буцім забезпечитися перед упадком. Отже було вже запізно, їмость пізнала, що смерті з цієї пригоди не буде. А ще її лютило те, що нафта вийде сьогодні-завтра, а тоді світи очима або бери в Хаїма такої смердюхи, що лиш коптить. Про нафту клопоталась їмость найбільше, бо не могла вечором шити при поганім світлі, що лиш смерділо й мигало. Світило, як за померлі душі. Нікому не в голові, аби щось додому постарати. Навіть за такою дурницею, як нафта, посилай тепер посланців.

Збентежений, заведений у надіях, звернувся панотець до Йвана, щоби його заніс до кімнати. Але й на це не хотіла їмость призволяти. Нащо смішитися перед людьми? Адже можна зайти з палицею, як Іван буде піддержувати з другого боку, коли зіправди нога звихнена. А вкінці вона сама піднімається провести панотця до кімнати. Бо як із воза вискочив, так само й зайти може.

Але панотець не хотів нікому вірити, бо видить, що всі на нього напосілися. Як уже не має віри в свої жінки то й він нікому не вірить. Нехай прийде Славко та його заведе, бо панотець не піде з ніким іншим.

Розгнівана їмость пішла до кухні, а кухарка Пазя побігла шукати панича Славка. Вона залюбки взялася до цього діла, бо намагалася вже від довшого часу здибатися зі Славком, чи не вдалось би їй прихилити собі Славкового серця. На тепер з тої причини не мала ніяких паскудних намірів. Та й не потребувала цього, бо була любаскою Івана. Про це знало ціле село, знала навіть Іванова жінка, лиш не знали про це панотець, їмость і Славко. Іван мусив накладати собі з Пазею, бо як ні, то не мав би приступу до муки й до сиру. Іваниха була свідомо про це. Та не могла мати проти того. Ще й поготів! Воліла ж готову муку й готовий сир, аніж товктися зо збіжжям по млинах. А вкінці: Іван уже дванадцять літ у панотця, за той час перепустив не одну кухарку. З цією познайомився ближче зараз на другий день, як стала тут на службу. Пазя ж звернула свою увагу з першого разу на панича. Вона не мала ніяких намірів, а тільки робила це з привички. Служила досі у місті та й вивчилася, що годиться кухарці приставати з господарем або з його сином. Це наближувало її до господареві родини, робило з неї повірницю родинної тайни та й давало деякі полегші службові. Паничем Славком цікавилася вона дуже. Чого він такий сумний заєдно — задуманий, маломовний, якийсь неприступний? Хіба ж він такий неподатний?! І намагалась пізнати його ближче, звідатися про його тайни, поговорити з ним щиро та сердечно. Але це їй не вдавалось. Отже, тим більше її кортіло. Для того й тепер побігла залюбки вишукати панича.

Вона знала, де він ховається: вислідила це вже давно. Як щоднини, так і тепер, сидів Славко в садку за хатою. Там стояв під сливкою старий ослін на трьох ніжках, бо четверта зогнила зі старості та й відпала. Славко мав звичку сідати на тім ослоні та й довбати перед собою патиком у землі ямку. Працював так уже три роки, все одного й того самого часу, а саме: від того часу, коли встав, аж до того, коли подадуть другий сніданок. Бо в тім часі всередині в хаті не можна було вдержатися; там тоді прятали й замітали. Тож Славко на той час ішов до саду, сідав на ослін і передовсім намагався вдержати рівновагу, бо безногий ослін холітався. Легко можна було хибнутися та й разом з ослонем упасти на землю. Коли ж уже вдалося Славкові схопити рівновагу, тоді нахилився, брав патик, що тут же стояв під руками, та й довбав. Довбав цілісінькі дві години. А властиво, годину довбав, а годину загортав. Ця праця йшла Славкові дуже справно й хутко, а то з трьох причин. Що перше, земля становила придатний матеріал на ту роботу, бо була піскувата, значить, сипка. По-друге, Славко набрав справності до тої роботи, бо виконував її вже віддавна. А третє, вистарав до того пригожий патик, бо з одного кінця гудзуватий, з другого ж гострий. Що гострий кінець прошпортав, то гудзуватий вигорнув. Перша частина цієї роботи тривала півтори години, друга частина півгодини. Бо довбання йшло пинявіше, чим загортання. При довбанні

лучалися зчаста камінчики, корінці, черепки. Це зупиняло роботу. Треба було корінці проривати, камінчики й черепки підважувати, заки їх можна було наверх добути. А кілька раз треба було доконечне помагати собі пальцями й нігтями. А то не так легко! Бо як тільки нахилитися, щоби допомогти собі руками, так у цей же раз каліка-ослін холітався, а рівновага пропадала. Коли б не довголітня практика й набута справність, то прийшлося б не раз при такій переміні знаряддів праці лежати або Славкові насподі, а ослонові зверху, або ослонові насподі, а Славкові зверху.

Загортання йшло раз-два. Треба було гудзуватим кінцем загортати пісок у ямку. Але то також не кожний удасть. Найважніша річ, треба мати міру в руках. Бо як забагато набрати на патик, то можна його зламати. Правда, можна докінчити іншим патиком, але то вже не те. А для чого? Для того, що при цій роботі не так ходить про її вислід, як про сам спосіб її виконання.

Після засунення ямки треба ще було її затоптати. Цеї штуки доконував уже Славко ногами. Бо хоч випробував до цього всіляких патиків, отже не вдалося. Одначе ноги затоптували ямку так, що вже й не було пізнати, де вона находилася. Ні-бо! Цього не можна було доконати ніяким світом. Там, де була ямка, завсіди стояла купка. Хоч невеличка, але зате довгий час. Пісок мусив сам своїм тягарем улежатись, аби земля вирівнялася.

Викінчивши в той спосіб свою роботу, ішов Славко до хати та й уже заставав другий сніданок на столі. Інколи мусив трохи подождати. Але в такому випадку не його була провина, лишень його матері, бо вона, очевидно, спізнилася.

Чи й сьогодні вдасться Славкові викінчити свою роботу, це ще не знати. Бо ось ледве допорпався до половини ямки, як уже Пазя прибігла до саду. Але він її не помітив, з таким завзятком довбав. Коли ж вона обізвалася, що батько кличе його, то він жажнувся. З переляку товклося йому в грудях серце, аж дух запирало. Витріщив широко заспані очі та й не міг нічого порозуміти.

— Татко кличуть вас, паничу! — сказала ще раз Пазя. Вдивлялась у нього миленько сивими очима та злегка підсміхалась. Вона була низького росту, але все трохи більша від панотця. Ціла кругленька та й лице кругле, як гарбуз. Сиві малі очка бігали цікаво та свердлували Славка до самого серця. Трохи запасена та пухка так, що пізнати було крізь спідничку, як дрижало її тіло за кожним рухом.

Славко ще й тепер не міг прийти до себе. Відхилив трохи рот і дивився на Пазю зачудовано й неприємно. Неясні й легенькі думки шибали йому по голові, неначе десь із-за густих, темних хмар, із-за далеких пралісів. Ямка ще й до половини не дододана, а то десь-куди, либонь, кличуть його. Черевце ще не порожне, а то, мабуть, скажуть начиняти вже його другим сніданком. На його повнім смагляво-жовтавім лиці малювалася якась мука. Немов від того що він силувався щось собі пригадати, та не міг ніяк.

Славко сидів без ковнірця, одягнений у довгу білу полотнянку, її називали домашні “порохівником” для того, що слово “полотнянка” занадто мужицьке слово. Полотнянку носить мужик. Сам робить з лону полотно, сам тче, сам білить, сам шиє. Тим-то вона й полотнянка. А порошок не те. Він висить у жида на дверях, поміж іншим старим дрантям. А як купувати його, то жид каже:

“Я його не дам від шість корон. Що ви собі думаєте? Та це не полотнянка, це — пхоховнікі”

Білий солом’яний капелюх сидів Славкові аж на потилиці та й відкривав зовсім його чоло. Він навмисне насунув капелюх назад, щоб йому не заважали криси при довбанні ямки. Славкові було двадцять і вісім літ. Отже, всупереч тому вікові, не червонілася на його лиці ані одна крапелька крові. Лице його, трохи подовгасте, мало барву якусь смагляву, пожовту, та й було повне, майже напухле. Очі великі, темно-жовті (називають їх звичайно чорними), вдивлялися все в одну точку задумливо й сумно. Темний вус розтріпаний та й необголена борода, що їжилася чорними пишками, робили враження, що буцім Славко десь недавно та піднявся із слабості.

— Панич, допевне, залюблені, що все такі задумані, — заговорила Пазя. Вивчилася цієї фрази в місті та й перелякала нею Славка ще дужче. Він задеревів на ослоні. Пізнати було, що намагається щось сказати, але слова не можуть йому пройти з горла крізь рот. Пазя догадалася, що він несміливий. Тож зараз ухопила його за руку й тягла до себе. — Та ходіть-бо, кажу! Татко кличуть!

Але ослін захолітався, а рівновага, вдержувана привичними несвідомими рухами Славкового тіла, пропала. Ослін упав, а з ним разом і Славко. Пазя випустила його руку й захихотала. А він хвильку лежав на землі, тримаючи під колінами дошку з ослона та стискаючи її сильно литками. Бо як падав, то мимохіть притис дошку, щоби вдержатися, тож тепер виконував той натиск несвідомо далі. Потім перекинув ноги та спроквола піднімався. Вона схопила його знов за руку та помагала встати. Вкінці став на ноги рівно то й стояв перед Пазею такий великий, безпомічний, переляканий і засоромлений.

— Панич не побилися? — защебетала весело Пазя, не випускаючи його руки з своєї.

— Ні! — спромігся врешті на слово Славко. Зиркав на неї крадьки, але ласо. Похіть розлялася по його жилах теплотою. Хотів на щось зважитися, але не міг. І знов попав у свій звичайний смуток. Вона буцім пригадала причину, чого сюди прийшла, та й розказала Славкові про пригоду.

Він пустився йти. Похилений наперед, ступав широкими кроками так, що Пазя мусила за ним підбігати.

Коло воза сказав йому панотець, що звихнув ногу, нехай же Славко принесе йому палицю та й допоможе зайти до хати. Але заки Славко рушився, Пазя вже була всередині. Найшла в куті грубу вишневу палицю, взяла її в руки та й ждала. Коли Славко надійшов, то вона буцім подавала йому палицю, але зараз же хапала її назад та й ховалася за круглий стіл. Дрочилася. Славко ступав за нею широкими кроками. Вона всміхнена, а він сумний, нахмурений. Нерівні сили до забави. Десь узявся гончий пес Лорд, як його називали. Як завсіди, так і тепер, наче з-під землі виріс. Урадуваний метушнею, скочив Славкові на груди, а коли він його відтрусив, скочив за Пазею, що тим часом уже виходила з хати. Зловив її ззаду за спідницю зубами та й придержав. Пазя зо сміхом виривала спідницю та й при тій нагоді відкрила трохи свої грубі ноги. Славко знов хотів на щось зважитися, але й цей раз не спромігся.

Панотець казав провести себе до своєї канцелярії. Це була маленька кімнатка зараз за верандою, призначена, мабуть, при будуванні плебанії на малі сіни. В цій кімнатці стояла супроти дверей під стіною стара отомана, колись, мабуть, зелена, на обох кінцях поваляна. На однім кінці замурана товщем із волосся, а на другім заболочена чобітьми. На оцій отомані спав завсіди панотець по обіді. Мав звичай лягати з чобітьми. Десь дуже вже тому давно лютилася їмость за це, але то нічого не помагало, то вона дала спокій, та й лишила панотцеві волю заболочувати свою канцелярію, кілька душа забagne. Під поперечною стіною наліво від входу стояло бюрко, завалене паперами й подертими книжками, прикуреними зверху порохом, завгрубшки на палець. Панотець не зволяв нікому рушати нічого на бюрку, бо казав, що потім не може дошукатися важних документів. Зразу їмость не зважала на цю заборону та й порядкувала на бюрку. Коли ж раз панотець наробив крику, що тим прятанням загирили йому одно важне письмо із староства, відтоді занехала й на бюрку порядкування. Насупроти бюрка стояла шафа, а в ній стара й нова одіж панотця й Славкова. Перед бюрком стояли два крісла дубові, також темні від бруду. В канцелярії було лиш одно велике вікно.

Панотець ліг на отоману та й обізвався до сина удаваним слабим голосом:

— Побіжи, Славку, до Павла Гаєвого, нехай прийде зараз та натягне мені ногу... Але йди сам, бо як кого пішлеш з тих дармоїдів, то не діждатися. А по дорозі вступи до кухні та й скажи мамці, що я просив, аби прийшли конче зараз до мене.

Панотця нога вже не боліла, але він почував біль на душі через те, що не найшов у жінки віри.

Заблаглося старому попеститися.

Коли Славко прийшов до кухні, застав матір, що лагодила другий сніданок. “Отепер була б уже ямка загорнена”, — подумав Славко та й зажурився, що йому завтра робити, чи кінчити сьогоднішню ямку, чи зачинати нову?

Коли переказував матері батькову просьбу, вона дивилася на нього з великою любов’ю. Потім гладила його по голові й промовляла:

— Чому ти, Славочку, не підголишся? Заріс, як старий дідура. Та й волоссячко тобі геть рідке. Не хочеш мами послухати. Купи собі, Славочку, таку воду до голови! Кілько я тебе просила за це, та й не хочеш послухати. А згадаєш моє слово. Будеш видіти, що полисієш так, як тато.

Як лиш Славко вийшов, справилась їмость до канцелярії. Ішла легко, ступала на пальцях потихеньку. Ще як була панною, підслухала, як один панич глузував з її товаришки, що вона, йдучи, гримає, немов коняка. Це так її вразило, що відтоді ходила все на пальцях, і цей хід присвоїла собі й до сьогодні.

З обличчя була схожа на Славка, тільки не така повна на лиці. Впадало в око її волосся, що місцями було темне, а місцями сиве. На зріст також була майже рівна Славкові. На кожний спосіб була багато вища від панотця. Загалом кажучи, oprіч малого пастуха, Василька, панотець був найменшим у цілім домі. Цей його зріст перед сорока літами та трохи не збунтував цілу громаду. Коли парафіяни довідались, якого дістали пароха, то зачали відказувати. А найбільше небіжчик Дмитро Березюк. Він таки кричав: “А це по-якому? То для нашої громади такий малий піп?! Ми вже більшого не варті? Он у Опеньківцях та піп, як тополя, такий високий. У Берберівці та хоч нижчий, але зате грубий. А нам надали якийсь! Тьху! Громада не може цього приймати!” Йому відповів Іван Косий, теж уже небіжчик: “Не бійтеся, куме, як будемо доносити хліби та колачі, то й цей погубне”. Ледве дяк заглагоїв збунтовану громаду!

Їмость сіла на кріслі коло отомани та й буцім слухала нарікання панотця, на ділі ж журилася сином. Вона з природи була трохи потайна, то й не признавалася перед чоловіком у багатьох справах. Син журив її тим, що був завсіди такий задуманий, та й якийсь неширий до неї. Тепер він по іспитах спочиває по тяжкій праці, заки поступить до якого обов’язку, та лиш би йому тішитись і бавитись, а він намість того мовчить та спить по обіді так, як його батько. Може бути, що його так наука змогла, але-бо вже час прийти до себе. Хорони боже від чого злого, але те все її дуже непокоїть.

А панотець тим часом нарікав жалісним голосом, що його так нога болить, а йому не вірять. Вона зачула ці слова та й нагадала собі одну подію. Це діялося давно-давно, більше як тридцять літ. Була ще тоді молодою жінкою. У Вороничах був тоді молодий учитель, гарний мужчина. Та не краса його тягнула її до нього, але його вдача. Бачила в нім противенство до свого чоловіка. Цей би лиш наївся, спав та й сварився зі службою. А той на всім розумівся, на все розумну мав раду. Аж мило було його послухати. Між ними виробилося щире приятельство. І коли учитель, використовуючи те приятельство (як кожний мужчина), одного разу обіймив її й поцілував, то панотець заздів це крізь відчинене вікно. Учитель хотів лишитися, щоби перед її чоловіком узяти всю вину на себе. Отже вона на те не пристала: витрутила його майже силоміць із хати. Дожидала відважно свого чоловіка, щоби йому сказати всю правду доочне. Але до того не прийшло. Бо її чоловік, до знаку так, як тепер, прийшов жалуватися до неї, що вона його не любить. Та й вона пожалувала його. Достоту, як та мала дитина, що її мати виб’є, а вона йде до матері жалуватись на неї ж.

Та й тепер жалувала їмость панотця за те, що його болить нога. Про себе ж думала: “Ба, де він тепер, той учитель? Чи жиє ще?”

Успокоївся душевно панотець обіцянкою їмості, що вона йому на вечір злагодить зимний оклад до ноги. Мало пестошів вимагають старі люди!

Тим часом надійшов Славко з Павлом Гаєвим. Це був мужик уже старший. Віддавна вже трудився натяганням людських ніг і рук. Брався знахарювати й до худоби. Колись та мав з того навіть прихід. Але тепер залишив геть те знахарство. Хіба кому по знакомості зробив вигоду. Люди казали про нього, що має легку руку. На ділі ж у цілім селі не було ні в кого більшої руки, як у нього. Коли та рука була справді легка, то це було найбільше чудо на світі. Долоня його широка, мов лопата, пальці — як ломаки. Половий добір мусив переходити через кілька поколінь, заки природилася така рука. Мужикові треба ліку міцного; видко, що Гаєвий орудував таким ліком, коли його хвалили за легку руку. Він був худий, але страшно жилавий; як спіймав кого тими широкими долонями, то або видужай, або гинь. Іншого виходу не було. Ще одну мав прикмету, яка рідко лучається в мужиків. А саме: хибували йому всі передні зуби. Через те шепеляв. Але найважливішою його признакою, що на неї сам Павло покладав велику вагу, було те, що він носив окуляри. Щоднини, очевидно, ні. Одначе при важних okazіях, особливо в неділі й свята, не рушився з хати без окулярів. У тих окулярах почувався Павло веселіше, аніж не один дипломат у орденах або дикун у ковтках у носі. Тоді пантрував, чи не запитає його який сторонній чоловік: “Чи ви випадком не письменні?” На це мав уже готову відповідь: “Письма-то я знати не знаю, але окуляри вжиткую”. А говорив це таким тоном, що треба було догадуватись, буцім він переступив уже перші шаблі до письма.

Не злякався панотець великої руки, але казав ногу натягати. Хотів переконати жінку наглядно, що не прикидався лиш хорим, але був ним на правду. Та, либонь, чи не жалував потім цього способу. Бо як Павло натяг йому ногу, то вона вже мусила боліти: цей хірург порушив кожний сустав з місця.